

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Doroty Zbisławskiej
pt. *Przygotowanie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w zakresie stosowania technologii*
informacyjno-komunikacyjnych z perspektywy kultury organizacyjnej Edgara Henry'ego
Scheina,

przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Elżbiety Perzyckiej, prof. US

Przedłożona do recenzji praca ma charakter liczącego 297 stron opracowania o charakterze empirycznym, dotyczącego przygotowania nauczycieli pracujących w klasach niższych w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych z uwzględnieniem perspektywy kultury organizacyjnej Edgara Henry'ego Scheina.

Zmiany o charakterze społecznym, gospodarczym i technicznym sprawiają, że narasta różnica między przygotowaniem a faktycznym wykonywaniem danego zawodu. W zawodzie nauczycielskim jest to tym bardziej widoczne, że oczekiwania społeczne nastawione są nie tyle na sukcesy samego wykonującego pracę pedagogiczną, ile na odpowiednie przygotowanie przez niego młodego pokolenia. Pedagog ma więc przygotowywać do tego, co będzie za kilka lat, a nie do sytuacji obecnej. Pociąga to za sobą różne spojrzenia na sposób kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli, a także na oczekiwania związane z pełnionymi przez niego funkcjami i posiadanymi kompetencjami. Dodatkowo gwałtowne przemiany społeczne i pojawiające się nowe zjawiska sprawiają, że szkoła powinna być miejscem przygotowującym młodego człowieka do korzystania z ofert innych kultur, szybszego rozwoju techniki i nauki, przy jednoczesnym docenianiu własnej tradycji. W związku z tym nauczycielom narzucane są nowe obowiązki, które wykraczają poza ich dotychczasowe wiadomości i umiejętności.

Jak Autorka podkreśla we *Wstępie* (s.8-9) – w roku 2009 wprowadzono nowy zapis związany z wymogami kierowanymi w stronę nauczycieli dotyczący przygotowania uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym – „Awansem założono, że wszyscy nauczyciele klas I-III są przygotowani do prowadzenia takich zajęć”. Ta sytuacja stała się powodem podjęcia przez mgr Dorotę Zbisławską dociekań badawczych i w konsekwencji opracowania projektu pracy doktorskiej.

Za pozytywną oceną recenzowanej pracy przemawia:

- podjęcie ważnego zagadnienia rozpoznania i opisanie sposobu przygotowania nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnej,
- osadzenie koncepcji badań w założeniach koncepcji kultury organizacyjnej Edgara H. Scheina;
- dookreślenie korzyści i zagrożeń płynących z technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- sformułowanie wskazówek dotyczących kierunków doskonalenia nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnej w kontekście kultury organizacyjnej Edgara H. Scheina;
- zwrócenie uwagi na współczesną politykę oświatową wobec problemów kształcenia/przygotowania nauczycieli do projektowanych/wdrażanych zmian.

Oceniając rozprawę doktorską, najpierw odniosę się do kwestii ogólnych – wartości podjętego tematu oraz struktury treści, a w dalszej części skupię się na zagadnieniach szczegółowych oraz sformułowaniu konkluzji końcowej.

Struktura pracy oraz teoretyczne podstawy badań

Szczegółowa problematyka rozprawy mieści się w dwóch zakresach treści – wynikających z przyjętego tematu rozprawy.

Przedstawione w pracy zagadnienia stanowią w strukturze pracy uporządkowany układ, zgodny z opracowaniami o charakterze empirycznym, wyróżniającymi część teoretyczną, metodologiczną i empiryczną. Przedłożona do oceny rozprawa opracowana w sposób poprawny i typowy dla tego typu prac, składa się ze wstępu (s. 6-11), ośmiu rozdziałów merytorycznych (s. 12-215), podsumowania i szczegółowych wniosków (s. 216-230), bibliografii liczącej 154 pozycje oraz netografii z uwzględnieniem 33 źródeł, do których Autorka odwoływała się w tekście (s. 231-245), spisu rysunków, tabel i tablic (246-257) oraz aneksu zawierającego 8 załączników – w tym wykorzystywane w procesie badawczym narzędzia (s. 257-288). Całość zamyka przygotowane w języku polskim i angielskim streszczenie.

Praca stanowi zamkniętą całość, ukazującą poprawność warsztatową i merytoryczną Autorki, układ jest logiczny i komplementarny.

Dwa pierwsze rozdziały: (I) *Konteksty rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnej*, (II) *Konceptualizacja przygotowania nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej*

w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych z perspektywy kultury organizacyjnej Edgara Henry'ego Scheina, składają się na część teoretyczną rozprawy.

Autorka we *Wstępie* (s. 10) posługuje się sformułowaniem: „opisanie rzeczywistego modelu przygotowania nauczycieli” – tu radziłabym zmianę. Model jest konstruktem teoretycznym, a w tym przypadku chodzi raczej o weryfikację sposobu przygotowania badanych nauczycieli.

To co z punktu widzenia przygotowania pracy o charakterze pedagogicznym jest istotne to fakt, że Autorka w sposób czytelny opisuje zagadnienia związane z pedagogicznymi aspektami stosowania technologii cyfrowych. Rozwój techniki spowodował, że coraz częściej w szkołach pojawiają się profesjonalnie wyposażone pracownie komputerowe. Praca z programem multimedialnym najczęściej nie stanowi problemu dla uczniów. Odpowiednio dobrany i wprowadzony w proces kształcenia program komputerowy jest środkiem dydaktycznym, który wpływa na różne rodzaje aktywności ucznia. Współczesne dziecko wie wprawdzie coraz więcej, ale nie oznacza to bynajmniej, że coraz więcej rozumie. Dlatego szansą i powinnością nauczycieli jest wykorzystanie posiadanego przez ucznia zasobu informacji i doświadczeń do nauczenia go myślenia i porządkowania własnego przeżycia¹. Najistotniejszym elementem w takiej sytuacji staje się nauczyciel, a konkretnie jego kompetencje i zaangażowanie w usprawnianie procesu kształcenia, a więc również wykorzystywanie nowoczesnych technologii. Nauczyciel przestał stanowić dla uczniów główne źródło wiedzy o świecie, a stał się bardziej diagnostykiem, specjalistą w zakresie pomocy naukowych, konsultantem. W efekcie powinno to prowadzić do tworzenia nowego środowiska nauki, opierającego się na zasadach współdziałania. I tu pojawia się problem doksztalcania/przygotowania nauczycieli w zakresie stosowania urządzeń technologii informatycznej.

Szkoła powinna wyposażać młodzież w wiedzę i umiejętności pozwalające im po opuszczeniu murów szkolnych na rozwiązywanie problemów związanych np. z wyborem zawodu. Problem stał się szczególnie istotny w okresie gwałtownych przemian społecznych, naukowych i technicznych towarzyszących nam w okresie ostatnich dziesięcioleci. Nauczycielom narzucane są więc nowe obowiązki, a zmiany wynikające z nowych kompetencji warunkują poszerzanie się zakresu funkcji zawodowych nauczycieli.

¹ A. Przecławska: *Reinterpretacja środowiska wychowawczego jako jedna z przesłanek programu kształcenia nauczycieli*. [w:] A. Siemak-Tylikowska H. Kwiatkowska, S. M. Kwiatkowski: *Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań zmieniającego się świata*. Żak, Warszawa 1998, s. 74.

W strukturze i treści części teoretycznej recenzowanej pracy zbyt mało miejsca zostało poświęcone kwestiom zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej – wprawdzie tytuł rozdziału drugiego i tytuły trzech podrozdziałów sugerują, że Autorka poświęci tym zagadnieniem więcej uwagi, jednak analiza zaprezentowanych przez Nią treści wskazuje raczej na potraktowanie tej problematyki w sposób pobieżny. Przyjmuję, uwzględniając sformułowany tytuł rozprawy, że najistotniejszym komponentem pracy jest analiza sposobu przygotowania nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej do pracy w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych. Stąd uważam, że korzystniejsze byłoby przedstawienie samej koncepcji pracy z przeniesieniem akcentu w kierunku edukacji wczesnoszkolnej – w której zgodnie z przyjętymi założeniami upatruje Autorka odrębności kultury organizacyjnej – a w pracy brakuje prezentacji założeń wskazujących na ową odrębność.

Z jednej strony – w rozdziale 2.3 (*Kultura organizacyjna edukacji wczesnoszkolnej*) Autorka przyjęła założenie, że edukacja wczesnoszkolna stanowi odrębne środowisko budujące własną kulturę organizacyjną – z drugiej brakuje uzasadnienia tej tezy. Oczywiście etap edukacji wczesnoszkolnej jest wyraźnie wyodrębniony w systemie szkolnym. Wynika to ze specyfiki potrzeb edukacyjnych dzieci w młodszym wieku szkolnym, warunkującej zarówno dobór realizowanych zadań, jak i sposób ich realizacji. Okres kształcenia propedeutycznego jest przejściowym etapem pomiędzy wychowaniem przedszkolnym, mającym charakter globalny, a nauczaniem przedmiotowo-systematycznym². Trudno jednak zgodzić mi się z tezą, że edukacja wczesnoszkolna sama w sobie ma charakter samodzielny, umożliwiając stworzenie odrębnej kultury organizacyjnej – przyjmując za Autorką odwołanie do tezy Jana Zimnego: „każda szkoła, czy duża, czy mała, czy nowa, czy stara, posiada swoją, sobie jedynie właściwą kulturę, wyznaczoną przez wartości i doświadczenia, jakie poszczególne osoby do niej wnoszą, sposoby działania jej pracowników i uczniów ich wzajemne kontakty oraz przez dokonania, jakie po sobie pozostawiają”³ warto uwzględnić to co budowane jest na poziomie szkoły w kontekście istniejących praktyk organizacyjnych, sprawowanej władzy, wypracowanych modeli interakcji pomiędzy podmiotami edukacyjnymi. Ewentualnie można przyjąć, że każda klasa tworzy własny, odrębny klimat, kieruje się wypracowanymi zasadami itd. Przyjmując jednak to założenie mamy do czynienia z odrębnym traktowaniem klasy szkolnej, a nie etapu kształcenia.

² Por.: R. Więckowski: *Prognostyczna koncepcja nauczania początkowego*. [w:] M. Jakowicka (red.): *Teoria i praktyka kształcenia wczesnoszkolnego*. WSP, Zielona Góra 1987, s. 73.

³ J. Zimny, *Szkoła miejscem tworzenia kultury w duchu chrześcijańskim*, [w:] www.pedkat.pl/images/czasopisma/pk3/art07.

W młodszym wieku szkolnym kształtują się podstawowe funkcje sfery intelektualnej. Okres ten charakteryzuje również wzmożona ciekawość poznawcza, a także motywacja do uczenia się i osiągania sukcesów szkolnych. Intensywne są przeżycia społeczne, szkoła jest w tym okresie miejscem, gdzie stopniowo uczą się współdziałania i współpracy, a szczególnego znaczenia nabiera nauczyciel, na którego wychowawcze oddziaływanie uczniowie są bardzo podatni. Stąd zadania i oczekiwania stawiane nauczycielom pracującym z dziećmi młodszymi są specyficzne, powodujące, że już na etapie przygotowania zawodowego ów proces jest odmienny od przygotowania nauczycieli pracujących na innych szczeblach edukacji. Tytuł przygotowanej pracy sugeruje, że najwięcej uwagi Autorka poświęci zagadnieniom nauczyciela pracującego właśnie z dziećmi młodszymi. Również w streszczeniu (s. 290-291) znajdujemy fragment: „Rozdział drugi ukazuje przeobrażenia dokonujące się w edukacji wczesnoszkolnej za sprawą technologii cyfrowych, a dotyczące środowiska uczenia, nowych wymagań stawianych nauczycielom edukacji wczesnoszkolnej i uczniom”. Tymczasem w rozdziale II, w dwóch podrozdziałach – w tytułach – Autorka odnosi się do nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej (2.2 *Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej w zmieniającej się szkole*; 2.4 *Obszary przygotowania nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej społeczeństwa informacyjnego z perspektywy kultury organizacyjnej Edgara Henry'ego Scheina*). Faktem jednak jest, że przywoływane treści, odwołania mają charakter ogólny – odnoszący się do całej grupy zawodowej nauczycieli. Sytuacja pedagogów pracujących z dziećmi młodszymi jest niemal pominięta.

Uwagi techniczne – odradzałabym zapisy w tekście będące kompilacją cytatów z różnych publikacji. Lepiej, gdyby Autorka w takiej sytuacji zrezygnowała z części cytatów w to miejsce wprowadzając ewentualnie odniesienia do przywoływanych tekstów (przykład: s. 6, 12).

Warto, by Autorka zwróciła uwagę na zapis w tekście łączników i myślników – zwłaszcza, że już od strony tytułowej – ze względu na użyte kluczowe kategorie – zapis ten jest niezwykle istotny (strona tytułowa, spis treści poprawnie, w pracy najczęściej błędnie). W tekście pracy jest trochę błędów językowych (gramatycznych, stylistycznych) ogólnie jednak język wypowiedzi jest klarowny, poprawny.

Metodologia badań

Założenia metodologiczne badań własnych Doktorantka prezentuje w trzecim rozdziale rozprawy zatytułowanym *Metodologiczne podstawy badań*. Kolejne podrozdziały zawierają

tradycyjne ujęcia poszczególnych etapów procesu badawczego. Autorka wykorzystwała w badaniach sondaż diagnostyczny (potraktowany jako główna metoda badawcza). Przygotowany w ramach techniki ankiety kwestionariusz ankiety jest niezwykle obszernym narzędziem – stąd liczba uzyskanych odpowiedzi powinna być dla Autorki i tak satysfakcjonująca (zazwyczaj nauczyciele wypełnienie ankiety uzależniają od jej długości i potencjalnego czasu, który muszą/powinni przeznaczyć na jej wypełnienie. Tak więc w tym przypadku otrzymanie tak dużej liczby zwrotów jest bez wątpienia sukcesem). W metryczce Autorka nie potrzebnie uwzględniła zmienną, która nie była brana pod uwagę w badaniach – płeć. W klasach I-III pracują głównie kobiety, więc i tak nie byłyby to dane istotne statystycznie (w sytuacji, gdyby były pojedyncze przypadki mężczyzn).

W podrozdziale zawierającym charakterystykę terenu i organizacji badań brakuje informacji dotyczących opisu populacji przyjętej do badań grupy nauczycieli klas III z terenu Szczecina. By stwierdzić na ile wzięta pod uwagę liczba osób (98 nauczycieli) daje możliwość wysuwania wniosków i uogólnień – należy przeliczyć dane zawarte w załączniku nr 8 (*Wykaz szkół podstawowych i liczba nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej miasta Szczecin* – s. 287-288).

Postawione w kwestionariuszu ankiety pytania nie wskazują na potrzebę by w badaniach mieli być uwzględnieni tylko nauczyciele klas III (s. 91). Nie ma bowiem pytań odwołujących się do realizowania treści/zagadnień związanych z programem nauczania w klasach od 1 do 3 – co było podawane w uzasadnieniu doboru grupy (ze wskazaniem na realizowany program spiralny w klasach niższych).

Uwzględnienie tak wielu zmiennych niezależnych – ogólnie wyróżnionych 20 kategorii (tu błąd na s. 86 sprawiający, że w zapisie jest ich 21) przyczynia się do konieczności rozbicia 98 uzyskiwanych odpowiedzi na niewielkie, bardzo nieproporcjonalnie rozłożone grupy danych. To w konsekwencji prowadzi do prezentowania obrazu, który w perspektywie badań ilościowych jest trudny do wysuwania wniosków uogólniających.

Autorka zaplanowała wykorzystanie w trakcie badań obserwacji standaryzowanej (założenia podrozdział 3.4, s. 90, arkusz obserwacyjny załącznik nr 4). Jednak w pracy nie ma analizy danych z przeprowadzonych badań. W *Podsumowaniu i wnioskach* znajduje się zapis: „Drugą metodą zaplanowaną w badaniach była obserwacja standaryzowana, a narzędziem – arkusz obserwacyjny. Ponieważ tylko cztery osoby spośród biorących udział w badaniach wyraziły zgodę na przeprowadzenie obserwacji wyniki nie zostały poddane analizie i interpretacji”. Tu można postawić kilka pytań – część z nich odnosi się do przyjętej procedury badawczej – czy na tak niską zgodę nie wpłynął fakt wcześniejszego rozdania

bardzo obszernych narzędzi sondażowych, które mogły spowodować u nauczycieli obawę przed tym co, i w jaki sposób, będzie podlegało weryfikacji w trakcie obserwacji. Nauczyciele mogli również mieć świadomość, że stan deklaracyjny odbiega od faktycznego. Pozostałe pytania odnoszą się do sytuacji, gdy Autorka mając zaplanowane badania, przygotowanie narzędzia i zgodę choćby części nauczycieli nie zamieszcza analiz w pracy. Uważam, że obserwacje przeprowadzone nawet w tak nielicznej liczbie klas stanowiłyby ciekawą egzemplifikację i dawały możliwość poznania choćby wycinkowego obrazu faktycznego sposobu realizowania, wiedzy i umiejętności nauczycieli klas niższych w zakresie korzystania/wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Sugerowałabym też przeniesienie tabeli nr 7 (s. 92-94) do Aneksu jako kolejnego załącznika – sama tabela nie jest bowiem istotnym zbiorem danych, które wymagane byłyby w rozdziale zawierającym podstawowe informacje metodologiczne.

Prezentacja i interpretacja wyników badań

Ostatnia część pracy ujęta w pięciu rozdziałach: (IV) *Przygotowanie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, w ich samoocenie, w obszarze inspirowania i angażowania uczniów do kształcenia się i kreatywności z perspektywy poziomu artefaktów*, (V) *Przygotowanie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, w ich samoocenie, w obszarze promowania i kształtowania u uczniów postawy obywatelskiej i odpowiedzialności w świecie mediów cyfrowych z perspektywy norm i wartości*, (VI) *Przygotowanie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, w ich samoocenie, w obszarze stosowania i rozwijania swoich metod kształcenia i oceniania z użyciem technologii z perspektywy artefaktów* (VII) *Przygotowanie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, w ich samoocenie, w obszarze pracy i uczenia w środowisku technologii z perspektywy artefaktów* oraz (VIII) *Przygotowanie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, w ich samoocenie, w obszarze angażowania się w profesjonalny rozwój z perspektywy założeń* – zawiera wyczerpującą analizę i interpretację zgromadzonego materiału empirycznego, przy czym na jej wartości zaciążyły wcześniej sformułowane uwagi, odnoszące się do założeń metodologicznych. Z zaprezentowanych w tej części analiz wyłania się udokumentowany, wartościowy z punktu widzenia praktyki edukacyjnej obraz deklarowanego przez nauczycieli przygotowania i sposobu realizowania działań w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Na uwagę zasługuje fakt zamieszczania po każdym z rozdziałów w części empirycznej podsumowań.

Konkluzja

Etap dokształcania i wykształcenia nauczycieli jest jednym z najistotniejszych w procesie przygotowania i wdrażania reform oświatowych. Nauczyciele po zapoznaniu się z informacjami o planowanych zmianach muszą mieć stworzone warunki, aby przygotować się do ich praktycznej realizacji. System dokształcania i wykształcenia nauczycieli pod kątem przygotowującej zmiany musi być wkomponowany w całą reformę. Konieczne jest doskonalenie zawodowe, związane z jednej strony z podnoszeniem efektywności kształcenia, a z drugiej z potrzebą kształcenia ustawicznego, będącego wymogiem naszych czasów. Nowa sytuacja zmusza nie tylko do przebudowy posiadanej wiedzy, do jej modyfikacji, uzupełnienia oraz uaktualnienia elementów składowych. Bez wątplenia przygotowana rozprawa jest kolejnym studium, którego Autorka zwraca uwagę na z jednej strony zagadnienie wprowadzenia przepisów, które powinny być realizowane w klasach szkolnych (zgodnie z założeniami autorów zmiany edukacyjnej), a z drugiej ukazuje obraz rzeczywistości szkolnej – wskazującej, że nauczyciele nie zostali w sposób należyty do realizowania zmiany przygotowani. W efekcie mamy do czynienia z kolejnym pozorowaniem zmiany edukacyjnej.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr Doroty Zbiśławskiej stanowi interesujące studium pedagogiczne, podejmujące aktualny problem dotyczący przygotowania nauczycieli dzieci młodszych do pracy z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych. Autorka dookreśliła teoretyczne podstawy realizowanych badań. Tekst spełnia również wymogi dotyczące kompetencji pisarstwa naukowego. Autorka pracy wykazuje zarówno umiejętność podejścia analitycznego, jak i podejścia syntezy w doborze i interpretacji treści badawczych. Stosuje ponadto zróżnicowane formy ujęcia treści, zwłaszcza uzyskanych wyników badań, w postaci tabel, wykresów, rysunków i schematów, a także prezentacje obliczeń statystycznych.

Mimo sformułowanych uwag – rozprawę oceniam pozytywnie. Doceniam osobiste zaangażowanie Autorki i podjęty trud badawczy, umiejętność analizy i interpretacji obszernego materiału empirycznego, obiektywizm, rzetelność i wręcz drobiazgowość w prezentowaniu zgromadzonych danych. Rozprawa może stać się cennym źródłem informacji dla badaczy i praktyków zainteresowanych zarówno problematyką z zakresu edukacji wczesnoszkolnej, edukacji medialnej, jak i pedeutologii.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Doroty Zbiśławskiej pt. *Przygotowanie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych z perspektywy kultury organizacyjnej Edgara Henry'ego Scheina*, przygotowana pod kierunkiem naukowym dr hab. Elżbiety Perzyckiej, prof. US, spełnia wszystkie wymagania stawiane w *Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym* z dnia 14 maja 2003 roku wraz z uzupełnieniami zawartymi w *Prawie o Szkolnictwie Wyższym* z dnia 27 lipca 2005 roku i wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Szafrańska - Gajochice